

RECENZII

Amos Oz, *Din ce este făcut un măr? Convorbiri cu Shira Hadad*, Traducere și note de Gheorghe Milețianu, București, Editura Humanitas, 2020, 232 p., ISBN: 978-606-779-633-9.

„Amos Oz a fost un om înțelept și generos. Atât cei care au fost suficient de norocoși încât să aibă șansa de a sta la o cafea împreună cu el, cât și cei care nu au avut nicicând prilejul de a-l privi în ochi pot recunoaște clarviziunea cu care a analizat realitatea lumii noastre, profunda sa înțelegere asupra vieții politice și a naturii umane. [...] Această carte îl înfățișează exact așa cum îl cunoșteam noi, prietenii lui: deschis și cu un extraordinar simț al umorului și al ironiei.” Cuvintele sincere ale lui David Grossman, un alt mare scriitor israelian, îl descriu excelent pe Amos Oz. Redau, de asemenea, și esența acestei cărți.

Din ce este făcut un măr surprinde, într-un fel extrem de personal, elementele esențiale ale vieții lui Amos Oz. Convorbirile reunite aici ne dau suficiente detalii despre viața și felul în care au luat naștere cele mai importante opere ale sale, încât putem considera, fără să greșim prea mult, că această carte este una de memorialistică.

Născut la 4 mai 1939, Amos Oz a fost cel mai important prozator și eseist israelian. A venit pe lume la Ierusalim, din părinți originari din Polonia și Rusia. La 15 ani, s-a stabilit în kibbutzul Hulda, unde a și fost înmormântat (a încetat din viață la 28 decembrie 2018). După absolvirea Facultății de Filosofie a Universității Ebraice din Ierusalim, a revenit în kibbutz, unde a practicat agricultura și a predat la liceul local până în 1986, când s-a mutat cu familia în orașul Arad, iar din 2014 a locuit la Tel Aviv.

Shira Hadad este editoarea israeliană a scriitorului și, cum ea însăși ne dezvăluie în primele pagini ale volumului, l-a provocat pe Amos Oz la un dialog sincer „despre cărți și despre scriitori, despre inspirație și despre influență, despre obiceiuri legate de scris și sentimentele de vinovăție, despre căsătorie și despre ce înseamnă să fii părinte” (p. 5). Răspunzând întrebărilor Shirei, Amos Oz aruncă o privire retrospectivă asupra întregii sale vieți, insistând asupra momentelor cruciale și asupra influențelor avute în plan personal sau literar. Subiectele abordate sunt diverse și discuția e caldă și revelatoare.

Aflăm detalii neștiute despre Amos Oz și rețineri care țin de evenimentele trăite: „N-am scris niciodată despre război, despre câmpul de luptă. Am încercat, dar n-am reușit. Nu pot să scriu despre asta. Am luptat în două războaie, în Războiul de Șase zile, în Sinai, și în Războiul de Yom Kippur, pe Înălțimile Golan, dar nu pot să scriu despre asta” (p. 21).

Definiția dată de Amos Oz scriitorului are în ea toată durerea și suferința lui: „Scriitorii sunt oameni suferinzi de o anumită infirmitate, care se nasc cu capul și cu gâtul răsucite îndărăt” (p. 25). Iar cartea rezultată nu e o simplă carte: „Știi, Shira, în fiecare carte sunt cel puțin trei cărți: cartea pe care o citești, cartea pe care am scris-o eu și care trebuie

neapărat să fie diferită de cea pe care o citești, dar e acolo, și o a treia carte: cartea pe care aș fi scris-o dacă aș fi avut destule puteri. Destule aripi. Cartea asta, a treia, e cea mai bună dintre cele trei” (p. 39).

Cartea de față conține o mulțime de dezvăluiri sincere despre omul Amos Oz, despre creșterea și devenirea lui, despre transformarea lui în unul dintre cei mai premiați și traduși autori ai lumii (opera sa e tradusă în peste 40 de limbi; a primit peste 40 de premii și distincții naționale și internaționale). Între aceste dezvăluiri se numără și povestea schimbării numelui de familie din Klausner în Oz, semnificația numelui Oz și influența pe care acesta a avut-o asupra tânărului Amos: „atunci când am simțit că sunt pe punctul să părăsesc casa tatălui meu, să mă duc în kibbutz¹, cutezanța era lucrul care-mi lipsea cel mai mult. [...] Așa că numele ăsta, Oz², a fost un fel de *wishful thinking*” (p. 107). Despre viața sa în kibbutz și despre decizia de a pleca de acolo, despre familie și prieteni, despre scris, despre inspirație și căutările personale sau literare, Oz vorbește cu emoție și entuziasm, dar și cu înțelepciunea omului și a scriitorului care a reușit să își clădească o carieră de invidiat. Întrebările Shirei sunt întrebările oricărui dintre noi, cititorii operei lui Amos Oz. Curiozitățile ei sunt și ale noastre, cei care încercăm, citind lucrările lui Oz, să ne facem o imagine cât mai completă și mai exactă despre viața în kibbutz și provocările lumii din afara lui, dar și despre societatea israeliană și permanentul conflict dintre bine și rău.

Din ce este făcut un măr ne oferă, în cele din urmă, o lecție de viață: suntem suma trăirilor noastre, suntem tot ceea ce întâlnim și cunoaștem, tot ceea ce dorim să aflăm, suntem curiozitate, suntem într-o permanentă luptă pentru a atinge ceea ce considerăm, fiecare dintre noi, că trebuie să atingem. Suntem propria noastră poveste. „Din ce este făcut un măr? Pământ, apă, soare, un pom și puțin gunoi. Dar el nu seamănă cu nimic din toate acestea. E făcut din ele, dar nu seamănă cu ele. Așa e și cu povestea, ea e făcută desigur dintr-o sumă de întâlniri, și experiențe, și ascultări” (p. 10).

Din ce este făcut un măr este o admirabilă carte de mărturisiri sincere despre viață și tot ceea ce înseamnă ea; o hartă literară din care înțelegem mai bine scrierile lui Amos Oz; un autoportret al unui scriitor de geniu.

Mihaela Gligor

Bruce Feiler, *Prima poveste de dragoste. Adam, Eva și noi*. Traducere din limba engleză de Valentina Georgescu, București, Editura Litera, 2018, 288 p., ISBN: 978-606-33-2379-9.

Puține cărți se găsesc la intersecția dintre filosofie, sociologie, teologie, artă și literatură. Prima poveste de dragoste. Adam, Eva și noi, semnată de Bruce Feiler, este una dintre ele. Autorul ei deține rubrica „This Life” din Sunday New York Times și are șase bestseller-uri New York Times consecutive, incluzând *Walking the Bible*, *Abraham* și *The Secrets of Happy Families*. Bruce Feiler este, de asemenea, scenarist/prezentator al serialelor PBS *Walking the Bible* și *Sacred Journeys with Bruce Feiler*.

¹ La 14 ani și jumătate.

² În limba ebraică, Oz înseamnă curaj, îndrăzneală.

Cartea de față propune o nouă și inedită reinterpretare a Cărții Facerii, urmărind povestea de dragoste dintre personajele sale principale - primele personaje principale! - Adam și Eva. Cartea este, în primul rând, așa cum ne anunță autorul încă din prima pagină, o poveste despre dragoste. „Da, dragostea - misterioasă, senzuală, dureroasă, frumoasă, istovitoare, tensionată, optimistă, triumfătoare” (p. 11). „Aceasta este povestea lui Adam și a Evei. Prima poveste de dragoste” (p. 12). Însă cartea nu este doar o poveste de dragoste. Ea este mult mai mult. Este un excurs, extrem de bine documentat, prin nemaipomenita lume a Bibliei. Este o carte care ne poartă printr-un univers teoretic fascinant, cu trimiteri multe și precise la ideile filosofice, religioase sau artistice care au schimbat lumea. Prin intermediul ei pornim, la propriu, din Grădina Edenului, aflată în zbciumatul Irak, și ajungem până la Capela Sixtină din Roma; din Londra lui John Milton până în Hollywoodul lui Mae West, descoperind o bogată contra-istorie de gânditori, artiști și conducători care i-au perceput pe Adam și pe Eva ca pe niște exemple de relație durabilă. Argumentele lui Bruce Feiler vin din diverse domenii: filosofie, sociologie, antropologie, psihologie, teologie, artă și literatură. Numeroase note explicative redau pasaje din lucrări științifice cu greutate, iar Bibliografia selectivă de la final dovedește, dacă mai era cazul, că autorul este stăpân pe subiect și că a știut să folosească atât argumentele teologice, cât și discursul filosofic sau limbajul artistic.

„Creați deja adulți, Adam și Eva nu au istorie, ei creează istoria. Născuți fără precedent, ei devin precedent pentru generațiile de descendenți ai lor” (p. 15). Povestea lor e ADN-ul nostru cultural și felul în care ne raportăm la ei, indiferent de locul în care suntem născuți, diferențele lingvistice, religioase, de gen sau orientările politice, ne dă o unitate specială și o apartenență la familia primordială. Multe alte povești de dragoste, reale sau imaginate iscusit de autori celebri, sunt puse în legătură sau comparate cu aceasta. Doar pentru a demonstra că „avem nevoie de Adam și Eva ca modele. [...] Într-o lume dominată de Eu, Adam și Eva au fost primul Noi. Au fost primii care au spus nouă ne este mai bine ca noi decât i-ar fi fiecăruia dintre noi ca eu” (p. 244).

Limbajul folosit de Bruce Feiler este unul accesibil. Cu toate acestea, fără o largă cultură generală, citirea acestei povești poate fi destul de grea. Autorul trece, cu o lejeritate debordantă, de la considerații și exemple concrete, de natură antropologică sau filosofică, la elemente de psihologia relațiilor interpersonale sau la enumerarea unor cupluri din literatura lumii. Totul pentru a-și susține ideea primă, și anume aceea că „relația de la baza civilizației noastre a fost un succes” (p. 244).

Prima poveste de dragoste. Adam, Eva și noi este o carte de arheologie culturală. Încă din Antichitate, o poveste anume - aceasta! - s-a aflat în centrul fiecărei conversații despre bărbați și femei. Istoria a dat vina pe Adam și pe Eva - dar mai ales pe Eva - pentru că ar fi adus păcatul, minciuna și moartea în lume. Bruce Feiler face aici o uimitoare reexaminare a vieții celor doi. El reinterpretează povestea pentru timpurile noastre, în care mai toate aspectele vieții sunt puternic reprezentate on line, pe diferite platforme de socializare. Feiler spulberă secole de înțelepciune convențională și ne prezintă povestea celui mai faimos cuplu din istorie într-o lumină nouă. El eliberează primul cuplu al civilizației din mitul în care a fost închis timp de generații și ni-l arată ca pe un model de compatibilitate umană, reconciliere și dragoste.

Prima poveste de dragoste. Adam, Eva și noi ne oferă încă un motiv pentru care să îi amintim și să-i recunoaștem pe Adam și pe Eva ca figuri centrale ale timpului nostru:

„Există o dragoste a făgăduinței la fel cum există un tărâm al făgăduinței” (p. 244). Până și cele mai vechi și arhi-cunoscute povești ne pot încă surprinde. Aceasta este o carte pe care fiecare dintre noi ar trebui să o citească. Într-o formă sau alta, ea spune povestea fiecăruia dintre noi.

Mihaela Gligor

Primo Levi, *Cei aleși și cei damnați*, traducere din limba italiană și note de Doina Condrea Derer, București, Editura Art, 2019, 234 p., ISBN: 978-606-710-674-9.

Primo Levi (1919-1987) a absolvit Facultatea de Chimie din Torino, asemenea tatălui și bunicului său. În timpul Rezistenței antifasciste, s-a alăturat unui grup de partizani, însă a fost prins și deportat, din cauza originii sale evreiești, la Auschwitz, unde a rămas până la sosirea Armatei Roșii. Cele trăite acolo, precum și peripețiile întoarcerii acasă vor fi relatate mai târziu în volumele *Mai este oare acesta un om?* (1947, 1956) și *Armistițiul* (1963, pentru care a luat Premiul Campiello), aflate la granița dintre memorialistică și reflecție etică.

Cei aleși și cei damnați este ultima lui carte. După cum autorul însuși mărturisește în Prefața sa, „Intenția prezentei cărți este să contribuie la elucidarea unor aspecte ale fenomenului concentraționar, care încă par obscure” (p. 18). Este o carte testament ce oferă mărturiile despre moarte ale unui om care i-a văzut fața, însă a reușit să scape, pentru moment, de ea.

Povestea lui Primo Levi este povestea fiecărui evreu închis în lagăr. Este o istorie personală și, în același timp, una colectivă. Este strigătul unei comunități și al unei generații care a fost sacrificată din motive etnice. Este o altă poveste „care nu-și restrânge înțelesul la ea însăși. Este deschisă, ridică mai multe întrebări decât răspunsurile date, cuprinde toată tematica zonei cenușii și ne lasă în suspensie. Strigă, ne cheamă pentru a se face înțeleasă, deoarece în ea se întrevede un simbol, cum se întâmplă cu visele sau cu semnele cerului” (p. 70).

Cei aleși și cei damnați este o tulburătoare readucere aminte a unei perioade extrem de dificile pentru autorul ei. Cartea este o meditație complexă despre memorie și slăbiciunile ei. Pune probleme și întrebări dificile, oferă răspunsuri mai mult sau mai puțin satisfăcătoare și încearcă găsirea unui posibil răspuns la întrebarea dacă istoria este menită sau nu să se repete. „Adesea suntem întrebați, de parcă trecutul nostru ne-ar conferi însușiri profetice, dacă Auschwitz-ul se va repeta: adică dacă vor avea loc alte exterminări în masă, unilaterale, sistematice, mecanizate, voite la nivel guvernamental, ale unor populații nevinovate și dezarmate, exterminări legitimate de doctrina disprețului. Nu suntem, spre norocul nostru, profeți, dar ceva tot putem spune” (p. 94).

Primo Levi rememorează – pentru a câta oară? – momentele grele petrecute în lagăr și încearcă să ne ofere o altă perspectivă asupra unor subiecte considerate oarecum tabu, având în vedere experiența lagărului, precum rușinea, comunicarea, violența inutilă. Levi creionează, de asemenea, câteva portrete ale unor intelectuali ce au pierit la Auschwitz, însă se pronunță și asupra unor stereotipuri. Ultimul capitol al cărții, intitulat *Scrisori de la nemți*, redă pasaje din scrisorile primite de Primo Levi după publicarea cărții *Mai este oare acesta un om?* Detalii dureroase și de neînțeles ies la iveală și ne fac să ne întrebăm câtă durere poate suporta un om.

Concluzia lui Primo Levi este îngrijorătoare: „Se poate întâmpla din nou și se poate întâmpla oriunde” (p. 227). *Cei aleși și cei damnați* este o carte ce trebuie citită de noi toți, o lecție ce trebuie învățată până nu este prea târziu, o avertizare ce trebuie avută în vedere și tratată cu maximă seriozitate atât de omul simplu, cât și de guvernele tuturor țărilor lumii: „Violența duce la violență, cu o pendularitate care sporește în timp” (p. 229). *Cei aleși și cei damnați* este, în cele din urmă, o lecție despre supraviețuire.

Mihaela Gligor

Sorin Nemeti, *Mitografii. Inventar parțial al ezoterismelor românești*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 156 p., ISBN: 978-606-020-103-8.

„Trăim azi într-o lume dominată de explozia informațională. Dacă în trecut au existat epocile pietrei, bronzului și fierului, acum suntem în epoca cristalelor de siliciu, a tehnologiei și informației. Apariția internetului poate fi comparată cu revoluția tiparului, care face în Evul Mediu cuvântul scris accesibil unui număr imens de oameni, comparativ cu epocile trecute ale manuscriselor pe pergamente și papirusuri.”

Cu acest argument își începe profesorul clujean Sorin Nemeti cea mai recentă lucrare, dedicată ezoterismelor românești. Eserile reunite aici tratează despre mitologie și mituri, uneori subiecte din zona misterelor și secretelor istoriei, alteori elemente ce țin de paradigma identitară a strămoșilor exemplari. Volumul, rezultat al unui proiect de cercetare finanțat de UEFISCDI – *Dacii în Imperiul Roman. Construcții provinciale* (PN-III-P4-ID-PCE-2016-0186) -, conține câteva dezvoltări ce sunt absolut necesare celor interesați de mitologia și etnogeneza noastră românească.

Volumul se deschide cu o notă de sinceritate absolută: „Nu cred că este posibil azi să se scrie o istorie sistematică a ezoterismului românesc. Producțiile literare ale mitografilor¹ definesc un fenomen vast, variat și cu multe ramificații, situat la periferia scrisului istoric” (p. 11). Cu toate acestea, scrierile mitografilor contribuie substanțial la rescrierea istoriei poporului român, iar Sorin Nemeti oferă aici câteva exemple reprezentative, nu înainte de a menționa două dintre metodele folosite de aceștia: „investirea datelor mitologiei și folclorului cu calitatea de izvor istoric, de document autentic și postularea unor influențe și identități pe baza unor analogii lingvistice formale” (p. 13).

Pornind de la aceste aspecte metodologice, Sorin Nemeti se ocupă de câteva subiecte sensibile. Capitolul II are de-a face cu *Tradiția primordială*, fiind analizate aici câteva elemente importante pentru spațiul cultural românesc, între ele *Eliade*, *perennialistul*; *Dacia Hiperboreană*; *Brâncuși esoteric*. Capitolul III analizează *Imperiul preistoric* și oferă, între altele, detalii despre Transilvania sumeriană sau Dacia ariană. Capitolul IV oferă un *Periplu prin țara strămoșilor* și se referă la istoria ocultată a tracilor și dacilor. Capitolul V continuă periplul și oferă detalii deosebit de interesante despre mitul vestic al geților și dacilor. Evul Mediu esoteric este subiectul capitolului VI, foarte interesantă fiind descrierea basilicii din Densuș.

Concluziile despre mitografiile și mainstream-ul cultural de azi sunt edificatoare pentru imaginea de ansamblu a volumului: „În reclădirea culturii române post 1989 cei care

¹ *Mitografi* - cei care „elaborează mitologie și scriu despre mituri” (p. 7).

au dominat mainstream-ul cultural au reciclat temele favorite ale elitei culturale române de la sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX, într-un curent zis neo-interbelic. În intermezzo-ul comunist al istoriei noastre cultura interbelică centrată pe autohtonism, românism, specific național, anti-modernism, paradigme arhaice, matrici stilistice românești, ortodoxism etc. s-a transmis pe canale subterane și odată cu ea și perenialismul în cea mai ortodoxă formă guénonistă” (p. 150).

Volumul este completat de o bibliografie foarte utilă celor interesați de inventarul ezoterismelor românești și de elementele de cultură autohtonă.

Mitografii. Inventar parțial al ezoterismelor românești se adresează atât studenților și cercetătorilor interesați de elementele de mitologie românească, cât și tuturor celor cu interese în zona de folclor, mistere și secrete ale istoriei. Este o carte deosebit de importantă pentru rescrierea istoriei noastre din această perspectivă deosebită a studiilor ezoterice.

Mihaela Gligor